

Angyaltan

Nemes Nagy Ágnes újraolvasása

Kopriva Nikolett kötetei előtt

A *Midnight Mass* című minisorozatban (rendezője Mike Flanagan) egy élete alkonyán járó amerikai pap a Szentföldön tett látogatása során egy koromsötét barlangba téved – majd többé nem tér vissza a közösségéhez. A világtól elzárt, csökkenő populációval és fogyatkozó hívőszereggel bíró Crockett-sziget mégsem marad lelkipásztor nélkül, ugyanis egy karizmatikus fiatal pap újítja meg az emberek hitét. Ő s az angyal, aki vele együtt érkezett a szigetre. Mint idővel kiderül, az idős pap a barlangba lépve egy angyallal találta szembe magát, kinek véréből „visszatér legtökéletesebb alakjába”, azaz megfiatalodva, megerősödött hittel folytatja munkáját, és úrfelmutatáskor az angyal vérével kevert borral itatja egyre gyarapodó hívőszeregét. Ennek köszönhetően a közösség csodák tanúja lesz – van, akinek a hátfájása múlik el, van, aki szemének erejét nyeri vissza, és van, aki a tolószékéből gyógyul fel. Ám a történet baljós jelek sorozatát villantja fel a nézők előtt, az angyal megjelenése pedig minden kétséget kizáróvá teszi, hogy a közösség nem épp isteni jótéteményben részesül. A kamera elé lépő „angyal” hosszú, göcsörtös ujjai éles karmokban végződnek, bőre redői egy amorfi emberalakot fednek, beesett szemei, vékony fogai, torz arca sem bizalomkeltő – nem beszélve erős vérszomjáról, agressziójáról, arról, hogy a napfény megégeti bőrét... A leírás alapján inkább tűnhet vámpírnak, mint angyalnak: mert hogyan is néz ki az utóbbi?

A művészeti ábrázolásmód többé-kevésbé egységesnek tekinthető: az angyalok „ifjú, hosszú hajú és szép arcú férfiak, redős, hosszú és többnyire fehér köntösben, a fejük körül glóriával, főképp, ha mint Isten küldöttei jelennek meg”.¹ Ez a kollokvialis angyalkép fogadja a templomba lépőket, őket látjuk festményeken, ekképp jelennek meg kulturális és mediális termékeken (képregényekben, zenékben, videojátékokban). Természetesen kivételek mindenütt akadnak – én most irodalmunk egy sajátos angyalmodelljére szeretnék összpontosítani,

BARÁTH TIBOR (1996) Kincsesbányán élő irodalomkritikus.

1 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-ki-kicsoda-a-bibliaban-F8DCE/a-F8DDD/angyalok-F8E4D/> (Utolsó megtekintés: 2025. július 3.)

feltárva egyúttal kiszélesített jelentéskörüket is. Fő kérdésem elsősorban nem az angyalok megjelenítésére irányul, hanem arra, mint képzet miként interpretálhatók a versek, illetve az életművek korrelációjában. Elsőként Nemes Nagy Ágnestől vett idézetek szerint fogok haladni, majd rátérek Kopriva Nikolett szövegeire is, remélve, hogy ha teljes s lezárt olvasatot nem is adhatok, az „angyal” irodalmi ábrázolásmódjának rendhagyó vonásait kellő mértékben világossá tudom tenni, és rámutathatok arra, milyen ösztönző hatással volt Nemes Nagy lírája a későbbi generációkra.

a) Nemes Nagy Ágnes

Nemes Nagy Ágnes pályája kezdetén a *Hadijelvény* című, részben ars poetikus versében a következőt írja: „örli elmém a világot. / Hasonlatokban örli: roncsot ér.” Tudvalevő, hogy a „szó”-nak kitüntetett szerepe van a szerző költészeti felfogásában. Az életmű előrehaladtával egyre világosabbá válik, hogy az a többlet, ami az egyszerű kijelentéseket lírai megnyilatkozásokká avatja, hogy az, ami a hétköznapi jelentések terhéből eloldja és felszabadítja a nyelvet művészeti anyaggá lényegítve át azt – ez a nüansznyi, mégis mindent megváltoztató potenciál a szóban rejlik. A versebe írt szó messze túllép (túl tud lépni) a szótárban rögzített jelentésterjedelmen, és éppen e tulajdonsága révén válik érvényes gondolkodási, sőt megismerési formává. Az „örli elmém a világot” félsor azt fejezi ki, hogy a lírai én igyekszik megragadni, megismerni, leírhatóvá tenni a világot, és ennek érdekében a költői értelemben vett szóhoz – a hasonlathoz – nyúl. Ámde van itt még egy csavar: kísérlete „roncsot ér”, ugyanis a művészi ábrázolás, a nyelvileg rögzíthető, egyáltalán az emberi gondolkodás nem képes elérni a végső válaszokat – a nyelv, a vers szintén megtorpan a kimondható határán, még ha olykor át is pillanthat a vonal fölött, a kimondhatatlan tartományába. A vers mint szemléleti beállítódás (akárcsak minden egyéb gondolkodási forma) csonka valóságinterpretációt hoz létre; emberi mértékkel véve ez mégis kielégítőnek hat, ugyanis eléri tudásunk és tapasztalataink teljességét.

Ebből az aspektusból vizsgálva Nemes Nagy „angyalos” verseit az istenhit kérdéséhez juthatunk. Az angyalok az életmű kiérlelt szakaszán, a *Szárazvillám* és *Napforduló* című kötetekben jelennek meg, ezen kívül csak egyszer, a pálya elején íródott *A szabadsághoz* című költeményben. (A jelen esszé kizárólag azokra a szövegekre fókuszál, ahol a lírai én egyértelműen az angyal megjelölést használja, így azok a versek, amikben a szó nem hangzik el, még annak ellenére is kimaradnak a tárgyalásból, ha az áthallások alapján erősen feltételezhető a jelenlétük. Így bár *A macskák bátorsága* című vers óriásai azonosíthatók angyalokként, a szöveg mégse jut szerephez az értelmezés során.) Tehát Nemes Nagy angyalai első tekintetre megszokottnak tűnnek: Istenhez kapcsolódnak, a bibliai világból lépnek elénk, sőt, az első „angyalos” versben még ábrázolásuk is konvencionálisnak mondható: „Sok fodros angyal! Széptekintetű! / – Innen

alulról talpuk óriás, / a fejük pedig keskeny, mint a tű.”² Ebben a szövegben az angyalok még a templomi freskók ábrázolt alakjaiként tűnnek fel csupán, lényegében látványelemként jutnak szerephez – pontosabban: kapnak említést. A vers a világháborús megrázkódtatások hatása alatt íródott, valódi szereplői nincsenek, inkább a lírai én félelemmel vegyes kirohanása tölti meg a költeményt. A mű az istenhitről, vagyis annak válságáról szól, tételmondata is ekként hangzik: „mit ér nekem, ha vagy és mégse hiszlek, / s mit ér, ha hiszlek és nem létezel”,³ mindez súlyos, gyötrő képek kíséretében tett kifakadás, ami a székesegyházak pompáját felvillantva váltja át a tónust, nehezményezve Istennek, hogy a háború közepette emberek haltak éhen. Küzdelem ez a hitért, ellépés és ragaszkodás egyszerre – talán nem véletlen, hogy viszonylag sokára jelennek meg az angyalok ismét a költőnő életművében.

Így érkezünk el az oeuvre egyik fontos darabjához, az *Október* című alkotáshoz. „Járnak az utcán karcsú, roppant, / négy-emeletnyi angyalok”,⁴ fest elénk már az első strófában szokatlan képet a lírai én. Nemcsak az angyalok fizikai megjelenése okozhat feltűnést (hiszen óriásiak, mégis „mint egy folyó a mozi-vászon / lapján, úgy úsznak át a házon”),⁵ hanem a különös befejezett melléknévi igenév is, a „roppant” – ami bár etimológiailag a ropog igéből jöhetett létre, szemantikailag mégis más (egyelőre tisztázatlan) eredettörténetre vezethető vissza, ugyanis jelentése: hatalmas.⁶ Kiemelt jelentőségűnek tartom itt a szóválasztást, ugyanis a vers későbbi részleteiből visszatekintve kitűnhet az etimológiai háttér aktivizálódása: a halványan előhívott ropog szó, ami erősen hozzákapcsolódik a tűz képzetköréhez, később a szöveg kulcsmondatában teljesedik ki: egy olajcsepp lassan érkezik meg céljához, és ekkor „fölsír a tűz”. A vers dinamizmusa az egymással oppozícióban levő szavak révén alakul ki. Először találkozunk a befejezett melléknévi igenévvel (utoljára roppant egyet a tűz, majd kialudt), később pedig a tűz létrejöttéről/táplálásáról olvashatunk. E két pólust körbeveszik a nedvességről (folyó, ázik, hüllő-hát, pára, általszívódik, nyirok, csöpörésznek, rácsorog), illetve a tűz erejéről tanúskodó szavak (nyüszít, sustorog, lobban), mindez kiegészül egy távolban felsejlő, egyébként ismeretlen alak, illetve a környezet mozgásával (imbolyog, úszik, guggol, szalad, le hull, vonul, tántorog). Vajon ki ez a versvégi alak, és miért érezheti az olvasó nyugtalanítónak a szöveg alapélményét? Az Istenbe vetett hit és bizalom állandóan visszatérő probléma Nemes Nagy Ágnes költészetében, olvasatom szerint ez a vers is bizonyítja ezt: a fölsíró tűz, a roppant szó, az olajcsepp mind előhívhatja

2 Nemes Nagy Ágnes: A szabadsághoz, innen: uő.: *A Föld emlékei. Összegyűjtött versek*. Budapest, 1986, Magvető Kiadó, 24.

3 Uo.

4 Nemes Nagy: *Október*, in i. m. 89.

5 Uo.

6 Vö. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/r-F3964/roppant-F3B0D/> (Utolsó megtekintés: 2025. július 10.)

a bibliai szöveg sarkalatos jeleneteit, kezdve az égő csipkebokorral, az olajjal való megkenéssel folytatva a sort, egészen a „bevégeztetett” szó hangulatiságáig. Ez azonban – amennyiben olvasatom helytálló – éppen fordított sorrendben szerepel a versben, mintha a megváltás történetét a lírai én éppen visszavonná. Jelen van Isten, de elvonulóban, távolodóban (itt emlékezhetünk meg néhány Pilinszky-versről akár), míg a lírai én nézőpontja a szétroncsolt városban marad – a hithez való visszatalálás még várat magára.

Miután a *Város, télen* című költemény csupán mellékszereplőként kezeli az angyalokat,⁷ a *Paradicsomkert* II. szakasza talán a leghosszabban, legrészletesebben tárgyalja az angyalokat mind megjelenésükben, mind bölcséleti szempontból. A nyitó jelenetben egy csuhás, igencsak ösztövére alak lépdél a kertben, majd egy ponton megállapodik – ám nem egy hétköznapi pásztort láttat a lírai én, neki ugyanis embernyi botja és szárnya is van. Angyali mivoltát a második sor rögtön tisztázza; az embertelen tájon széttekintő alak nem maradhat inkognitóban, az *Október* misztikuma e szöveget nem hathatja át. Az angyal ugyanis az Emberről folytat eszmeecserét az Úrral – helyesebben szólva tart egy monológot, míg Isten szóval hallgatja őt. Az emberi létezés mibenlétét érintő kérdéseit követően egyre indulatosabban faggatja Istent, miért teremtette az embert, mire teremtette az embert, miért hagyja magára, miért nézi tétlenül, ahogy válaszokat keresve bolyonganak, s küzdenek a léttel – „Mire gömbnyi szemében úszva / a fenn száguldó esti ég? / a rostra-feszített ostya-vékony / szírom? mire e rothadékony / gyönyörűség?”⁸ Isten következetesen hallgat – akkor is, amikor az angyal, mint az emberek védője, felszólítja arra, hogy „vakítsa meg” (értheti ezen a megszerzett Mindentudás elvétélét), később egyenesen a felszámolásukat kéri – míg végül az angyal belefárad a kérdéseibe. A vers kettőjük hallgatásával zárul. Marad tehát a gyötrő kérdés, miért hagyta magára az embereket Isten? Vajon a paradicsomból való kiűzetésünk tett minket emberré, vagy ezzel áldoztuk fel a boldogságunkat? Vajon jobb volt tudatlanul élnünk, mint besokasítani a Földet, viselve a ránk kiszabott büntetést? Érezni a végtelent, sejteni az örökévalót, de válaszok nélkül tengődni ideig-óráig? Bár a vers az emberi létezés alapvető kérdéseit sorakoztatja elénk, mégis nyilvánvalóvá válik a változás, ami az istenhitet érinti, hiszen a versbéli lírai én már beletörődőnek tűnik, nem csalódott, nem reményvesztett – ez az egyik első vers, amely az isteni akaratban való megbékélést sugározza.

7 Nemes Nagy: *Város, télen*, in i. m. 93–96. Egy sajátos Betlehem-epizódot láthatunk, ám érdemes kiemelni azt a néhány angyal-vonást, illetve hasonlóságot, ami a szövegben fellelhető. Itt kamaszokként utal a vers az angyalokra, így nehéz őket nem jelmezbe bűjt szereplőként kezelni; ugyanakkor az *Október* hangsúlyos motívumai is visszatérnek: az ezüstös füst egyértelműen a ködre asszociál, illetve a vers igencsak mozgalmasnak írja le a környezetet (zubbog, remeg, suhogó, repül, csapódik stb.), de ismerős képek is feltűnnek: ilyen az (*Októberben* a tűz felsírásához kötődő) bunda és a géphasának, a férfitársaságnak az említése is.

8 Nemes Nagy: *Paradicsomkert*, in i. m. 108.

Egy átlagos felnőtt ember nyugalmi állapotban nagyjából 3-5 másodpercenként vesz levegőt. Az életmű talán legismertebb versében csak egyetlen „angyalos” sorpárt találunk, ami ebből az élettani tényből kiindulva annál jelentősebbnek tűnik; az idézet ugyanis így szól: „percenként hússzor lélegezni / a zúzmarás, nagy angyalokat”.⁹ Vajon miként értelmezhető ez a talányos kijelentés – és az emberre vonatkoztatható-e? A levegő Nemes Nagy Ágnes költészetében a megfoghatatlan létezésre vonatkoztatható, gyakran kerül összefüggésbe az emberen túli világgal, gyakran jelöli az „isteni” jelenlétét, akár csak a teremtés történetében, ahol kezdetben Isten lelke lebegett a vizek felett vagy az ember teremtésénél, ahol Isten Ádám orrába lehelt. E két epizódot nem ok nélkül említettem, ha a kezdeti időket tekintjük, azt is mondhatjuk, hogy a meglevő főelemek anyagi-ságát (víz, föld) az isteni jelenlét és a nem materiális elemek megjelenése tette teljessé (Isten mint levegő és mint a tűz – világosság – megteremtője). Ez tehát az a kozmosz, az a világkép, ami a Nemes Nagy-lírában is kibontakozik: a természet és a megtapasztalhatatlan együttes jelenléte. Mindez talán az Ember létében összegződik a legtisztábban, nemcsak Ádám története miatt, hanem a „levegő” Nemes Nagy-féle értelmezésében is. Szinte magától értetődőnek tűnik, hogy a sorpárban említett „angyal” szó azt a felfogást kívánja játéktérbe léptetni, miszerint az embert mint Isten teremtményét a közöttség jellemzi a leginkább: nem pusztán anyagi, de korporális kötöttségei igen erősek; amilyen mértékben részesül a létből, ugyanannyira mulandó is; bár a Föld élőlény, egyszer felemelkedhet (a keresztény hitvilág elmélete szerint). Az ember helye a *Közöttben* van: nemlét és lét, anyagi s metafizikai, isteni s istentelen, egyszeri s folyton ismétlődő között. Az angyal részben ezt jelképezi költészetében, erre emlékezteti az olvasókat, ebből az emberfelfogásból indul ki a lírai én, akárhányszor említi őket: mindegy, hogy perlekedik, reménykedik vagy tárgyilagosan szemlél. *A lovak és az angyalok* című versben lassan mosódik egybe három, Nemes Nagy költészetében igen fontos jelkép: „Feldobrokol, s ismét megáll, / vagy szárnyát csattogtatja olykor, / mint egy szellőzködő madár”¹⁰ – a ló, a madár és az angyal. A vers a paradicsomi történet felelevenítésével kezdődik (főképp az alma említésének köszönhetően), majd egy utolsó látogatás leírásába csap át, a lírai én először kérleli az angyalokat, hogy maradjanak, később kutatja is őket, de sikertelenül. Be kell látnia: elmentek – mégis maradtak: „csak láb, csak szárny – az út, az ég, / bennük lakik a messzeség – // oly távol vannak, oly közel. / Talán ők már nem hagynak el.”¹¹ Itt ér véget az az út, ami a *Paradicsomkertben* elkezdődött a lírai én számára.¹²

9 Nemes Nagy: *Között*, in i. m. 115.

10 Nemes Nagy: *A lovak és az angyalok*, in i. m. 139.

11 Uo.

12 Nemes Nagy: *Téli angyal*, in i. m. 151–152. A *Téli angyal*, bár későbbi vers, már kevésbé hozható kapcsolatba a lírai énnel. A szöveg, ami a fiával az ölében ülő Mária képével indul, inkább az angyalokkal való találkozás megdöbbenő mivoltát és a testet öltött angyalok rémisztő

b) Kopriva Nikolett kötetei elé

Hamarosan megjelenő kritikámban (ami értesüléseim szerint, a *Bárka* című folyóirat 2025/IV-es számában található majd meg) Kopriva Nikolett mindhárom kötetét feldolgoztam, viszonylag nagy hangsúlyt helyezve arra is, mit örökölt Pilinszky és Nemes Nagy lírájából, vagy fontos motívumai (ilyen példának okáért az angyal és a szobor) miként értelmezhetők, és hogyan módosul ezek jelentése kötetről kötetre. Még esszém és kritikám együttes megjelenése is csak a felszínt kapargatja ugyanakkor: jelen írásomban csak egy motívum újraértelmezését kíséreltem meg, holott a szobor, a madár, a fák, a háború vagy az istenhit témáját, a létezés problémáját vagy az elhagyatottság érzését ugyanígy választhatam volna – mindezek kitörölhetetlenül jelen vannak a két költő közös univerzumában. Kopriva nem egyszerűen folytatja az újholdasok hagyományát, hanem sikeresen integrálja vonásaikat, jelképeiket saját költészetébe. Kötetei önmagukban is megállnak, és nem hagynak hiányosságot maguk után – főképp a második (*Kővé zsugorodott ország*) és a harmadik könyv (*Talán vagytok*) bontakoztatja ki előttünk költői erejét. Mégsem tartom haszontalannak, hogy az olvasók Kopriva kötetei előtt Nemes Nagy és Pilinszky újraolvasására időt szánjanak – így talán még érdekesebbé válik az a kérdés, hogyan néznek ki Kopriva angyalai, miért ábrázolja a rá jellemző módon a fákat, vagy miként képes szembenézni a háború borzalmaival egy kortárs költő.

kinézetét dolgozza fel, mint írja is, „ő is tudja: minden angyal / Iszonyú”. Az esszé bevezetőjében említett *Midnight Mass* pap-alakja éppen erre az élményre utal, amikor felsorolja, hogy a Bibliában megjelenő angyalok mindig félelmet váltottak ki az emberekből – és ahogy látjuk, Nemes Nagy Ágnes is óriásokként utal rájuk a legtöbbször, nem egyszer kapcsolva hozzájuk a tartózkodó rémület érzetét.